

9. Prejav a účinky slovenského literárneho realizmu vo vybraných literárnych dielach

Realizmus: 1871 - 1905

A)

Realizmus vstupuje do slovenskej literatúry s veľkým oneskorením (až 50 rokov) oproti vyspelým európskym krajinám, čo súviselo s národným útlakom, ekonomickou zaostalosťou Slovenska a nedostatkom kultúrnych a vzdelávacích inštitúcií. Nástup realizmu do sl. lit. sa datuje na rok 1871 (vydanie almanachu Napred, jeho autormi boli POH a Koloman Banšiel).

Po Rakúsko-Uhorskom vyrovnaní r. 1867 prevzala v Uhorsku politickú a hosp. moc maďarská buržoázia. Prenikanie maď. kapitálu na SK prehlbovalo v spojení s maď. politikou vykorisťovanie slov. ľudu. Aj politika slov. buržoázie nadobúdala úpadkový charakter. Rozvoj slov. národného života pri silnom maďarizačnom tlaku postupne upadá, a k jeho úpadku prispel aj nedostatok kultúrnych centier. Postupne sa však v 60. a 70. rokoch stáva centrom nár. života Martin. Vychádzalo tu niekoľko časopisov: Orol, Slov. pohľady, Nár. noviny, Priateľ ľudu. 80. roky sa z hľad. charakteru nár. lit. procesu výrazne odlišujú od predchádzajúceho desaťročia.

B)

Oproti romantizmu, kde prevládala próza, realisti sa venujú viac próze a dráme. V slovenskej realistickej próze prevládajú kratšie útvary (poviedky, novely), na rozdiel od svetového realizmu, kde prevládajú romány.

Rozvíja sa aj poézia, najmä prírodná lyrika (lyrické cykly - POH), spoločenská (občianska) lyrika a moderný (reflexívny) epos.

Tematicky sa autori zameriavali na súčasnosť, jej pravdivé, často aj kritické zobrazenie. Viacerí autori nadväzovali na národnobuditeľské snahy štúrovcov.

Predstavitelia 1. fázy (*starší realisti* - S. H. Vajanský, POH, M. Kukučín) sa venovali hlavne národnostným otázkam a problémom zemanstva.

Mladší realisti (J. G. Tajovský, J. Jesenský, Timrava) uprednostňujú sociálnu problematiku, problému zemanstva sa venujú oveľa menej, pretože už nie je aktuálny.

Diela realistov majú tieto char. znaky:

- skutočnosť prevláda nad snom
- zaoberajú sa národným útlakom, prenikaním maď. kapitálu, vystahovalectvom
- rozoberajú hlavne problém zemanstva, rozpor medzi šľachtou a ľudom (zákl. spoločenský rozpor tejto doby)

C)

Svetozár Hurban Vajanský

- vedúca osobnosť tohto obdobia, advokát, redaktor, lit. kritik, prekladateľ, cestopisec, básnik, prozaik.

V jeho tvorbe dominuje otázka národnej slobody (je preňho kritériom pre všetko - postavy národne uvedomelé = kladné, postavy národne neuvedomelé = záporné).

Vo svojej prozaic. tvorbe hľadá vedúcu silu národa (vidí ju v národne uvedomelých zemanoch).

- jeho názor na zemianstvo bol iluzórny. Chcel veriť, že zem. ako vzdelaná vrstva je schopné stáť na čele nár. hnutia, a to najmä silní jedinci. Potom pochopil, že zem. nemá záujem o nár. hnutie, upadá, nemá budúcnosť.

Básnické zbierky: Tatry a more (obs. cykl. básní Jaderské listy)
Spod jarma (cyklus Mój ľud - báseň Pltník)
Verše (kritika kariérizmu a odrodilstva)

Próza: romány - Suchá ratolesť
- Kotlín
- Koreň a výhonky
novela - Letiace tiene

Letiace tiene

- Na osudoch zemianskej rodiny Imricha Jablonského z Jabloňového zachytil proces úpadku zemianstva zavinený prenikaním kapitalizmu do spoločn. i hosp. života.

Suchá ratolesť

- hl. postava zeman Stanislav Rudopoľský sa po potulkách po Európe vracia domov. K slov. prostrediu nemal nijaký vzťah, kým sa nezoznámil s rodinou uvedomelého slov. statkára Vanovského. Boj proti nacionálnemu útlaku sa mu zdal nezmyselný, ale pod vplyvom Vanovského ženy Márie a učiteľa Tichého sa stáva aktívnym bojovníkom za slovenské národné práva. Zapôsobí na statkárku Adelu Rybárčičku, ktorá sa pod jeho vplyvom veľmi mení - tiež sa vracia k svojmu národu. Autor zachytáva aj voľby (neúspech SNS - príčinou sú podľa neho rôzne machinácie; avšak len zatvára oči nad tým, že SNS nemala vlastný program).

Pavol Országh Hviezdoslav

- najvýznamnejší predstaviteľ realistickej lit. na SK, doteraz neprekonaný, patrí do svetovej lit., jeho diela boli preložené do viacerých jazykov.

Rozdelenie tvorby: 1. Lyrika
2. Epika: a) veľká
b) kratšia
3. Dramatická tvorba
4. Preklady

Charakteristika tvorby: národná tematika, život ľudu, obraz zemianstva, sociálna kritika, ľudová práca, vojna a jej odsúdenie, vzťahy medzi národmi, príroda, domov, matka, detstvo, láska, život a smrť, mladosť, spojenie človeka a prírody, hľadanie zmyslu života

Lyrika

- stal sa zakladateľom lyrického cyklu. Napísal ich osem.

- prvú zb. (ešte ako študent) - Básnické prviesenky Jozefa Zbranského - venoval (symbolicky) Sládkovičovi (vďaka jeho Maríne si uvedomil, že je Slovak).

- cykly: Sonet*; Letorosty; Prechádzky jarom; Prechádzky letom; Žalmy a hymny; Stesky; Dozvuky; Krvavé sonety*

*Sonet: (znelka) - báseň, má 4 strofy (4 verše, 4 v., 3 v., 3

v.), 14 veršov; dodnes klasický útvar lyriky.

Epika

- **veľká:** Hájnikova žena; Ežo Vlkolinský; Gábor Vlkolinský

- **kratšia:** rôzna tematika:

- a) biblická - Sen Šalamúnov; Vianoce; Kain
- b) historická - Rastislav; Jánošíkova stupaj
- c) balady - Zuzanka Hraškovie
- d) život oravského ľudu - Prvý záprah; Večera

Hájnikova žena

- veľmi precízne vypracované charaktery hl. postáv a cez ne vyjadril pozadie tragédie.

- odohráva sa v krásnej hornooravskej prírode. Tu žije hl. hrd. horár Miško Čajka (sebavedomý, svedomitý, čestný, trochu vznetlivý) so svojou peknou ženou Hankou (milá, pozorná, verná, občas trochu rozmarná). Predstavujú ľud, ktorý sa zráža s odumierajúcou šľachtou. Zástupca šľachty Artuš Villáni (sebec, ide za svojím cieľom bez ohľadu na následky, panovačný) sa pokúša zviest Hanku, ktorá ho v sebaobrane zabije. Miško vezme vinu na seba, zatvorí ho. Hanka z toho zošalie. Pri súdnom pojednávaní vtrhne Hanka do súd. siene, prizná sa a Miška prepustia. Keď sa jej narodí dieťa, pomätenie pomínie.

- lyrická časť diela: úvod (báseň Pozdrav) a záver (báseň Zbohom) (opis prírody - tvorí súčasť kontrastu chalupy a kaštiela a zvýrazňuje ho.)

- autor odsudzuje príživníctvo, egoizmus, zhýralosť pánov, proti ktorým stavia čestnosť, priamosť a statočnosť ľudu.

Ežo Vlkolinský

- POH opisuje proces zaraďovania zemianstva do buržoázie.

Každá z týchto osôb prežíva tento proces podľa vlastného, individ. charakteru.

- dej: Spor zemianskej matky Estery so synom Ežom, ktorý si chce vziať za ženu sedliacke dievča Žofku Bockovie. Matka ho vydedí a prichýlí ho pyšný zeman strýko Eliáš, ktorý mu vystrojí svadbu. Jej obraz ukazuje prednosti sedliactva a jeho morálne víťazstvo nad zemianstvom. Na svadbe vznikne spor, v ktorom zeman dokazujú svoju nadradenosť. Tu sa Ežo prejaví ako odporca feudálnych prežitkov ("Sme rovní! áno - zemän - nezemän, v tom rozdielu viac niet."). Záver: zmierenie matky so synom a zároveň víťazstvo roľníctva nad zemianstvom.

Gábor Vlkolinský

- stvárnil vonkajšie i vnútorné podnety postupného úpadku a zániku zemianstva. Zeman Šimon Vlkolinský a jeho žena podľahli alkoholu, majetok sa rozpadal a syna Gábora odmietajú zemianske dievčatá. Chce skončiť so životom a vtedy mu prichádza na pomoc Ežo, ktorý mu radí, aby sa oženil so sedliackym dievčaťom.

- kronika hynutia sl. zemianstva v 2. pol. 19. st.

Autorov názor: ľud stojí morálne oveľa vyššie ako zemianstvo, preto zem. už nemôže byť vedúcou silou, ale ešte sa môže zachrániť pred zánikom, a to spojením s ľudom.

Martin Kukučín

Rysavá Jalovica

- humorná poviedka

- hl. hrd. Adam Krt - smiešny svojím výzorom (malý, pokrivkáva, zhoda jeho mena s krtom nie je náhodná). Je to dobráko, ale slaboch a priateľ alkoholu. Má strach zo svojej ženy Evy (jazýčnica).

- autor používa prvky ľud. slovesnosti (Krtovo dôverné oslovenie lavičky).

Keď báčik z Chochoľova umrie

- zemianska problematika

- úpadok zemianstva a jeho neschopnosť zasahovať do osudov vlastných i osudov národa.

- dej: zeman Aduš Domanický z Domaníc a proti nemu stojací Ondrej Tráva, priekupník a podnikateľ. Aduš ponúkne Ondrejovi na predaj jačmeň, dostane od neho aj zálohu. Keď však Ondrej príde po slúbený jačmeň, uvidí len rozpadajúce sa Adušovo sídlo a jeho chudobu.

- zákl. prvkom umeleckého obrazu v poviedke je kontrast (medzi Adušovou a Ondrejovou rečou. Aduš rozpráva naširoko a ľahkomyseľne, Ondrej stručne, konkrétne, zadiera do živého.) Aduš navonok vystupuje ako pyšný a majetný zeman, hoci nemá takmer žiaden majetok. Ondrej má všetky znaky svojej triedy. Je bezohľadný pri získavaní majetku, má schopnosť zhríňať ho.

Neprebudený

- tragická próza

- na Ondrášovi Machulovi vytvoril citlivú psychologickú štúdiu dedinského mrzáka. Zuzka Bežanovie, gazdovská dievčina, sľúbila zo žartu Ondrášovi, pastierovi husí, že sa zaňho vydá. On sa vážne pripravuje na svadbu. Zo žartu sa stáva tragédia, keď na Zuzkinej svadbe s Janom Dúbravovie vypukne požiar a Ondráš v snahe zachrániť husi tetky Bežanovie, vrhne sa do plameňov a zahynie. Smrť je však preňho vykúpením. (každý sa z neho vysmieval...)

- jedno z mála Kukučínových diel, ktoré končí tragicky

Dies irae

- chorobný lakomec podriachtár Ondráš Sýkora celý život zhríňa peniaze, povýši ich aj nad lásku k svojim deťom (vyhodí z domu syna, keď si za ženu vyberie dievča podľa seba). Odmietne prispieť na stavbu nemocnice, keď vypukne epidémia. Keď o peniaze príde, začne nad sebou premýšľať, zmení sa a pokúša sa napraviť zlo, ktoré napáchal (prosí syna, aby sa vrátil domov).

Jozef Gregor - Tajovský

Maco Mlieč

- na hl. hrdinovi ukázal zaostalosť v myslení nemajetných dedinských ľudí, ktorí si neuvedomovali, že sú vykorisťovaní a boli spokojní so svojím postavením.

Mamka Pôstková

- na príbehoch žien ukázal autor na jednej str. veľmi zlé sociálne polozenie postáv, ale na druhej str. obrovskú morálnu silu, statočnosť, s akou bojujú o existenciu svoju, no najmä svojich blízkych.

Horký chlieb - priblížil ťažké osudy žien na dedine

Mišo

- obraz soc. úpadku človeka, ktorý postupne nie vlastnou vinou stráca každú pracovnú príležitosť (továreň, u mäsiara) a končí ako žobrák.

Božena Slančíková - Timrava

Skúsenosť

- hl. hrd. Marína Majtánová (autorka) sa v Dolnom Kubíne stretáva s vedúcimi osobnosťami slov. literárneho života, ale i s dvojtvárnou malomestskou spoločnosťou. Jej typickou predstaviteľkou je autorkina príbuzná p. Bukovičová (pozvala ju do DK). Navonok vystupuje ako vlastenka, dobrosrdečná, nesebecká osoba, je vážená, no v skutočnosti je to žena-tyran, lakomec, egoista, vedie obmedzený spôsob života, Slov. lit. ju vôbec nezaujíma. Z Maríny si chce urobiť služku, preto predčasne ukončila svoj pobyt v DK.

Ďapákovci

- kritika zaostalosti a zápečníctva.

Rodina Ďapákovcov žije patriarchálnym životom. V jednom dome sa tlačia šesťnásti, sú pomalí, málovravní, nič ich nezaujíma. Vynímajú sa len dve ženy: tridsaťročná stará dievka Anča - zmijsa a Ila - kráľovná, žena Paľa Ďapáka. Základný konflikt vytvára napätie medzi Ilou, ktorá sa snaží zmeniť zaostalý, primitívny svet rodiny a Ančou, ktorá provokuje súrodencov proti Ile. Nakoniec víťazí Ila, podari sa jej presvedčiť muža a nastahuje sa s ním do nového domu. V poviedke ide o konflikt ľudí s celkom odlišným postojom k životu. Hlavný konflikt dopĺňa vnútorný konflikt (životná tragédia Anči). Anča je jednou z najtragickejších Timravíných postáv. Je citlivá, ale osobné nešťastie ju robí zádrapčivou a drsnou. Túži po láske, ale zostáva jej len vyšívanie pre nevesty.

Skon Paľa Ročku

- chudobný Paľo sa ožení so Zuzou, hoci jej bohatí rodičia ho odmietali. Ich veľká láska pomaly odumiera a po piatich rokoch je Paľovi žena odporná, lebo ho ženie do ustavičnej roboty a aj tak žijú v biede. Paľo vyhodil z domu aj vlastnú matku. Búri sa proti žene, matke, cirkvi i obecným poriadkom. V závere prichádza matka k zomierajúcemu Paľovi. Neďaleko Paľovej smrteľnej postele sa pohráva dieťa - život a smrť tu stoja proti sebe ako večný, nezmieriteľný kolobeh ľudského údely. Paľov individuálny protest vyúsťuje do beznádeje a tragiky smrti.

Terézia Vansová

Elena Maróthy - Šoltésová

Ludmila Podjavorinská